

İklim Göçü ve İklim Mülteciliği Kavramlarına İnsan Hakları Temelli Sosyolojik Bir Bakış

A Sociological Perspective Grounding on Human Rights About the Conceptions of Climate Migration and Climate Refugee

Büşra Yörük

Araş. Gör. Hacettepe University, Department of Sociology,
Research Asist. Hacettepe Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Ankara, Türkiye
ORCID: 0000-0003- 3280-6183 / busra.ari@hacettepe.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Yörük, B. (2023). A Sociological Perspective Grounding on Human Rights About the Conceptions of Climate Migration and Climate Refugee. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 60, 224-237

Yörük, B. (2023). İklim Göçü ve İklim Mülteciliği Kavramlarına İnsan Hakları Temelli Sosyolojik Bir Bakış. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 60, 224-237

Article Types / Makale Türü: Compilation Article/Derleme Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 3 December/Aralık 2022

Accepted/Kabul Tarihi: 14 June/Haziran 2023

Published/Yayın Tarihi: 30 June/Haziran 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: June/Haziran

Issue/Sayı: 60 **Pages/Sayfa:** 224-237

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Büşra YÖRÜK).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Bu çalışma kapsamında iklim değişikliği ekseninde sosyolojik bir bakış açısıyla iklim göçü ve iklim mülteciliği kavramları ele alınmaktadır. Henüz kurumsal düzenlemelerin nesnesi olmayan bu iki kavram, teorik tartışmalarda kavramsal sınırların belirlenmesi, nedensellik mekanizmalarının açıklanması ve yasal çerçeveye nasıl oturtulacağı konularında değerlendirilmektedir. 1980 sonrasında iklim değişikliğine dair yayınlanan raporlar ve bazı araştırma merkezlerinin verileri, çevresel koşullar nedeniyle göç eden insan sayısının her geçen gün arttığını göstermekte ve meselenin gündeme gelmesinde etkili olmaktadır. Bir adaptasyon stratejisi olarak değerlendirilebilecek iklim göçü, farklı göç türlerinin bir arada görülebileceği bir araştırma alanı olarak bütüncül bir bakış açısıyla ilişkisellik ağlarını ortaya koyan çalışmalarla incelenmeye ihtiyaç duymaktadır. Bu kapsamda konuya ilişkin literatür değerlendirilerek, iklim değişikliği ve iklim göçü kavramlarının netleştirilmesi, aralarındaki nedensel ilişkilerin tartışılması ve iklim mülteciliğinin hukuki çerçevedeki konumunun anlaşılması ile bu hususların insan hakları bağlamında temellendirilmesi ve toplumsal bir süreç olarak kapitalizm ve iklim değişikliği arasındaki bağlantının kurulması amaçlanmaktadır. Çalışmada iklim değişikliği ve göç arasındaki ilişkiye dair toplumsal, ekonomik ve siyasi mekanizmaların kesişimselliğinin ortaya konulmasına, iklim mülteciliğinin yalnızca deniz seviyesinin yükselmesi nedeniyle sular altında kalacak ada ülkelerinin sorunu olmadığına dikkat çekilmektedir. Bu sorunun mevcut üretim ve tüketim yapısından kaynaklandığını irdeleyen sosyolojik tartışmalara ihtiyaç olduğu savından hareketle, alandaki çalışmalar üzerinden söz konusu hususlara dair genel bir perspektif sunacağı ve daha fazla incelemeye ihtiyaç duyan alanları işaret etmesi bakımından katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler

İklim göçü, iklim mülteciliği, iklim değişikliği, kapitalizm, insan hakları

Abstract

Within the scope of this study, the concepts of climate migration and climate refugee are discussed in the context of climate change from a sociological perspective. These two concepts, which are not yet the object of institutional arrangements, are evaluated in theoretical discussions on the determination of conceptual boundaries, the explanation of causality mechanisms and how they will be placed in the legal framework. While the reports published on climate change after 1980 and the data published by some research centers effectively brought the issue to the forefront, show that the number of people who migrated due to environmental conditions is increasing day by day. Climate migration, which can be considered as an adaptation strategy, needs to be examined as a research area in which different migration types are analyzed together and in conjunction with studies revealing networks of relationality from a holistic standpoint. In this context, by evaluating the literature on the subject, it is aimed to clarify the concepts of climate change and migration, discuss the causal relationships between them, understand the position of climate refugee in the legal framework, and to ground these issues in the context of human rights, and to establish the connection between capitalism and climate change as a social process. In the study, it is pointed out that the intersectionality of social, economic, and political mechanisms related to the relationship between climate change and migration is revealed, and that climate refugee is not only a problem of island countries that will be flooded due to sea level rise. Based on the argument that there is a need for sociological discussions examining this problem through the current production and consumption structure, it is thought that it will provide a general perspective on the aforementioned issues through the studies in the field and contribute in pointing out the areas that need further examination.

Keywords

Climate migration, climate refugee, climate change, capitalism, human rights

Giriş

Ravenstein'in kuramsal çalışmalarından günümüze çevresel faktörler, insanların yer değiştirme hareketini açıklamak için itici güçler olarak değerlendirilmiştir. Başka bir ifadeyle, yaşam alanının iklim özellikleri göç için itme ve çekme faktörleri arasında ele alınabilmektedir. Ancak göç çalışmalarını tarihsel bağlamda değerlendirdiğimizde 20. yüzyılda göç hareketlerini açıklayan teorik yaklaşımların göçü anlamlandırmada çevresel nedenleri kullanmadıkları görülmektedir. Bunun nedenleri arasında teknolojik determinizm, göç hareketlerini açıklamada ekonomik paradigmanın yükselişi ve mültecilik konulu çalışmaların siyasi paradigma ile eklenmesi gibi nedenler sıralanmaktadır. Özellikle, 1951 yılında Birleşmiş Milletler tarafından sınırları çizilen mültecilik olgusu, mülteci kavramına politik yaklaşımın örneği olarak ele alınmakta ve bu kapsamda uluslararası mutabakatta çevresel nedenler mültecilik statüsünden dışlanmaktadır. 20. yüzyıl boyunca ve 21. yüzyılın ortalarına dek süren çevresel nedenlerin göç çalışmalarındaki marjinal konumu 1980'lerde Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın (UNEP) yayınladığı raporlarla değişmeye başlamış, bu raporları takiben Dünya Gözlem Enstitüsü (Worldwatch Institute) ve Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) çeşitli raporlar yayınlarak meselenin tartışmaya açılmasını sağlamışlardır (Piguet, 2013, s. 150-154). Konuyla ilgili yayınlanan ilk çalışmanın 1977 tarihinde Brown tarafından yapıldığı, 2007 sonrasında iklim ve göç eksenlerini bir arada değerlendiren çalışmaların yoğunlaştığı ve iklim göçünün marjinal bir konumdan önemli bir sorun ve anaakım bir araştırma alanı haline geldiği ifade edilmektedir (Nicholson, 2014, s. 156).

21. yüzyılın Antroposen Çağı olduğu yani insan kaynaklı iklim değişikliğinin yaşandığı, bu bağlamda doğal dengelerin bozulduğu, deniz seviyelerinin yükselerek pek çok ülke sakininin yaşam alanlarını tehlikeye soktuğu, ormansızlaşma, kuraklık, çölleşme ve aşırı hava olaylarının sıklığının artması gibi durumlara yol açtığı uluslararası düzeyde kabul edilmektedir. Bu olgular gıda ve su güvenliği, yaşam alanlarının yok olması ve artan sağlık sorunları gibi çıktıları beraberinde getirmekte hem ulusal hem de küresel ölçekte yer değiştirmelerin nedenlerine eklenmektedir (Ilık Bilben, 2018, s. 243). Dünya Meteoroloji Örgütü'nün (WMO) raporuna göre 6,7 milyondan fazla insan aşırı hava olayları nedeniyle Ocak-Haziran 2019 tarihleri arasında Güney Doğu Afrika, Güney Asya, Karayipler, İran, Filipinler ve Etiyopya'da yerinden olmuş ve bu durum insani yardım ve koruma ihtiyacını doğurmuştur (WMO, 2020, s. 29). Dolayısıyla, aşırı hava olaylarındaki artışla beraber etkilenen nüfusun genişlemesi de literatürde üzerinde durulan bir noktayı oluşturmaktadır. 1980'den itibaren iklim değişikliğinin etkisiyle aşırı hava olaylarına ilişkin rakamların üç katına ulaştığı belirtilmektedir. Buna bağlı ölümlerin de artışıyla birlikte bahse konu durum yeni normal olarak tanımlanmaktadır (McAdam, 2011, s. 46).

1993 yılında yayınlanan bir Birleşmiş Milletler raporu 21. yüzyılın 150 milyon iklim mültecisine gebe olduğunu belirtmekte, bu durum kitlesel göç olgusuna yönelik korkuları da su yüzüne çıkarmaktadır (Demirci, 2019, s. 95). En nihayetinde diğer göç türlerine benzer şekilde çevresel nedenlere bağlı göçleri bir adaptasyon stratejisi olarak değerlendirmek mümkündür (Scheffran, Marmer ve Sowb, 2012; Gibb ve Ford, 2012; Klaiber, 2014; McLeman, Faist ve Schade, 2016). Her ne kadar iklim değişikliğine bağlı göçlerde insanların hareketliliği ekonomik koşullar tarafından kolaylaştırılıp sınırlansa da iklim değişikliğinin sonuçları gelişmiş, gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülke ayrımı yapmaksızın toplumları eşitlemektedir (Akalin, 2019, s. 214-215). Daha açık bir ifadeyle, ekonomik faktörler bireylerin ve toplumların çevresel faktörler karşısındaki dayanıklılığını artırsa da iklim değişikliğinin sonuçları küresel bağlamda yaygınlık göstermeye başlamıştır.

Bu nedenle, çevresel göçler ve iklim göçleri göç çalışmalarında öne çıkan araştırma konuları haline gelmiş; sosyoloji, uluslararası ilişkiler, siyaset, coğrafya, hukuk, felsefe ve iletişim gibi farklı disiplinlerden çalışmalarda kendilerine yer bulmuştur. Çevresel nedenlere bağlı göçlerin incelendiği araştırmalar çevresel bozulmalar ile göçün doğrudan ilişkili olduğunu savunan ve etkilenen nüfusun büyüklüğüne vurgu yapan alarmist çalışmalar ile çevresel faktörler ve göç arasında doğrudan bir neden-sonuç ilişkisi kurmanın güçlüğüne vurgu yapan şüpheli tutumlar arasında konumlandırılan bir spektrumda seyretmektedir (Greiner ve Sakdapolrak, 2016, s. 153-154). Buna ek olarak, literatürde konunun ele alınmasında hâkim temaların haklar söylemi, sorumluluğun belirlenmesi ve güvenleştirme yaklaşımı olduğunu belirtmek gerekmektedir (Mayer, 2016). Çevresel göçler ve iklim göçleri çalışmalarında göçün aktörlerinin konumu da değişkenlik göstermekte, göç eden bireylerin tehdit ya da kurban olarak anlamlandırıldıkları gözlemlenmektedir (Scheffran v.d., 2012). Ayrıca, çevresel nedenlerle göç edenlerin kimler oldukları (Bates, 2002), iç ya da dış göç şeklinde gerçekleşmesi bağlamında göçün destinasyonu (Mayer, 2016; Wilcox, 2021), yer değiştirmenin zorunluluk ya da gönüllülük içermesi (Neuteleers, 2011), göç edenlerin yasal çerçevedeki konuları bağlamında adlandırılmasının gerekliliği (Kelman, 2019) ve bu bağlamda göçmenlik-mültecilik tartışması (Williams, 2008) çevresel göçler ve iklim göçleri hususundaki teorik çalışmaların temel odakları arasında sıralanmaktadır.

Dolayısıyla, bahse konu göç türüne ve göçün aktörlerine yönelik çalışmalar konunun çok boyutlu bir açıklama sahası olduğunu göstermektedir. Meseleye ilişkin çok boyutluluğun gözden kaçırılmaması gerektiği yapılan sosyolojik çalışmalarda vurgulanmaktadır (bkz. Bates, 2002; McLeman v.d., 2016; Miller, 2017; Helbing, 2020). Buradan hareketle, literatür

değerlendirmesi olarak gerçekleştirilen bu çalışmada temel sorunsal, farklı boyutlarıyla iklim göçünü tartışan çalışmalardan hareketle iklim mülteciliği söyleminin neden önemli olduğunun ve iklim mültecilerine yönelik yapılacak uluslararası siyasi düzenlemelerde insan haklarının bir çerçeve olarak kullanılıp kullanılmayacağı tartışılmasıdır. Bu tartışmanın yapılabilmesi için kavramsal kullanımların netleştirilmesi, kavramsal farklılıkların ortaya çıkmasındaki sosyolojik dinamiklerin irdelenmesi ve iklim göçünün uluslararası hukuktaki yerinin incelenmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, çalışma kapsamında öncelikle iklim değişikliği nedeniyle yerlerinden olan insanlara yönelik tanımlamalardaki muğlaklık üzerinde durulacaktır. Ardından, literatürde kavram karmaşasına yol açan asli sebeplerden olan iklim değişikliği ile göç arasındaki nedensel ilişkinin kurulmasındaki zorluklara değinilecektir. Takip eden bölümde, iklim mülteciliğinin hukuki kapsamı değerlendirilerek insan hakları bağlamında ele alınacak ve son bölümde eleştirel bir yaklaşımla yapılmış sosyolojik değerlendirmelere yer verilecektir. Sonuç ve tartışma bölümü ise mevcut çalışmaların gözden geçirilmesini ve önerileri içermektedir.

1. İklim mültecisi mi, iklim göçmeni mi?

İklim göçü, ekosistemde yaşanan dönüşümler, doğal felaketlerden kaynaklanan kırılganlık ve iklim nedeniyle çevrenin değişmesi sonucu yoksulluk ve açlık durumlarına maruz kalan nüfusların yer değiştirme hareketidir (InforMEA, t.y.). İklim göçüne ilişkin kavramların kullanımı literatürde farklılık göstermekte, mülteciliğin hukuki kapsamı nedeniyle olgunun genellikle çevresel göç, çevresel yerinden edilme, iklim göçü, iklimsel yerinden edilme, çevresel faktörlerle tetiklenen göç, iklimin yönlendirdiği göç, çevresel hareketlilik ve iklim hareketliliği gibi tanımlarla karşılandığı görülmektedir (Nicholson, 2014, s. 153-154). Göçün aktörlerine ilişkin genel kullanımlar iklim mültecisi ve iklim göçmeni kavramlarının etrafında yoğunlaşmaktadır. İlk kez 1985 yılında UNEP'in raporunda Essam El-Hinnawi tarafından kullanılan iklim mültecisi kavramı (Marshall, 2011, s. 63) UNICEF tarafından da kullanılmakta, çevresel etmenler nedeniyle zarar görme korkusuyla ülkesinde yaşamını sürdüremeyen insanları kapsamaktadır. Zarar görme korkusu mülteci tanımlamasında merkezi bir yer işgal etmekle birlikte, UNICEF'in tanımında iklim mülteciliği kapsamında yeni olarak değerlendirilebilecek faktör, doğal afetler gibi çevresel etkenlerin de yaşamı tehdit eden olaylar olarak mülteci tanımlamasına dâhil edilmesidir (Marshall, 2011, s. 62).

Williams (2008, s. 507) ise çevresel mülteciler kavramını tercih etmekte ve bunu üç alt başlıkta tanımlamaktadır. İlk olarak, kavram, yaşam ortamının çevresel bir tehlikeden kaynaklı kısa süreli yaşanamaz hale gelmesinden dolayı geçici süreyle yerinden olan ve bölge yaşanabilir hale geldikten sonra geri dönecek olan insanları kapsamaktadır. İkinci olarak, baraj yapımı gibi yaşanan bölgeyi etkileyen ve yaşanamaz hale getiren projeler kapsamında yaşadıkları bölgeyi terk eden insanları içermektedir. Son olarak, iklim değişikliği gibi yaşam alanını süreç içerisinde yaşanılmaz hale getiren olaylar sonucunda daha iyi bir yaşam arayışıyla geçici ya da kalıcı olarak göç eden insanlar da çevresel mülteciler olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla, kavram göçün nedeni, süresi ve sürecini dikkate almakta, ormansızlaşma, deniz seviyesinin yükselmesi, arazi bozulması, su kıtlığı gibi nedenleri kapsamakta, kısa ya da uzun süreli bir yer değiştirme hareketine odaklanmakta ve süreç kapsamında doğal kaynakların kullanılmaz hale gelmesinden savaş ve çatışmaya, sanayi kaynaklı kirlenmelerden iklim değişikliğine geniş bir ilişkisellik ağını içine almaktadır. Aynı zamanda tek bir çevresel mülteciler kategorisinden söz edilemeyeceğini vurgulamaktadır.

Bates'e (2002, s. 465-470) göre, dışsal ve zorlayıcı koşullar altında göç etmek durumunda kalan kişiler için mülteci kategorisini kullanmak daha uygundur. Ancak dışsal ve zorlayıcı koşullar makul seviyelerden yoğun seviyelere doğru seyreden bir çizgide anlaşılmalıdır. Bu nedenle, çevresel mültecilerin sınıflandırılmasında çevresel bozulmanın kaynağı, çevresel bozulmanın süresi ve çevresel bozulmanın niyetlenilmiş bir eylem olup olmadığını dikkate alan bir çerçeve önerilmektedir. Bu bağlamda, üç kategoriden söz edilmektedir. Bunlardan ilki, afetler nedeniyle çevresel mülteci olan bireyleri kapsamaktadır. Afetler ise doğal (örneğin, volkanik patlama) ve teknolojik (örneğin, nükleer kazalar) olarak ikiye ayrılmakta, her iki durum da ani ve niyetlenilmemiş olarak tanımlanmaktadır. İkinci kategori, kamulaştırma ya da savaş gibi durumlar neticesinde çevresel mülteci olan insanları ifade etmekte; baraj yapımı ya da ekokırım gibi olaylarla örneklenmektedir; insan edimlerinin sonucu, ani ve niyetlenilmiş süreçlerin çıktısı olarak değerlendirilmektedir. Son kategori, çevresel koşulların kötüleşmesinden dolayı göç eden insanlara işaret etmekte; kirlilik ve kaynakların tükenmesi gibi süreçleri belirtmekte; insan edimlerinin sonucu, kademeli ve niyetlenilmemiş iklim değişikliği veya ormansızlaşma gibi süreçleri kapsamaktadır. Ancak Bates (2002, s. 473), iklim değişikliği kaynaklı göçleri işaret eden son kategori hususunda temkinli olmakta fayda olduğunu, kademeli çevresel bozulmanın söz konusu olduğu coğrafyalarda yaşayan bireyleri göç kararı üzerinde diğer iki kategoriye göre kontrol sahibi olmaları bakımından göçmen olarak tanımlamanın daha yerinde olduğunu vurgulamaktadır. Neuteleers (2011, s. 242) de benzer bir vurguyla, iklim değişikliği nedeniyle sular altında kalacak ada ülkelerindeki insanların durumunun diğer iklim değişikliği kaynaklı kademeli çevresel bozulmalar nedeniyle göç eden/edecek insanların durumları ile bir tutulmaması gerektiğini savunmaktadır.

Uluslararası Göç Örgütü (IOM) ise iklim mültecisi kavramı yerine iklim göçmeni kullanımını tercih etmekte, iklim göçmenlerini yaşamın sürdürüldüğü çevrede meydana gelen ve yaşam koşullarını etkileyen ani ya da aşamalı değişimler sonucu yerleşim yerlerini ülke içinde yer değiştirerek ya da ülke dışına çıkararak geçici ya da kalıcı süreli terk etmek durumunda kalan insanlar ya da insan grupları olarak tanımlamaktadır. IOM'a göre çevresel göç, çoğunlukla iç göç şeklinde gerçekleşmekte, az sayıda insan çevresel nedenler dolayısıyla ülke sınırlarını terk edebilmekte ve bu göçler genellikle komşu ülkelere yönelmektedir. Buna göre, uzun mesafelerde göç eden sınırlı sayıda iklim göçmeni bulunmaktadır. Nedenlerine bağlı olarak geçici ve kalıcı göç şeklinde görülen bu yer değiştirme hareketi, toplumun marjinal gruplarını, geçimini tarımdan kazananları, az gelişmiş ülkeleri ya da ada topluluklarını daha ağır etkilemekte ve en çok etkilenen gruplar genellikle en az hareketlilik imkanlarına sahip insanlardan oluşmaktadır (IOM, 2015). İklim göçlerinin genellikle iç göç şeklinde gerçekleştiğine başka çalışmalarda da dikkat çekilmektedir (Mayer, 2016, s. 191; Wilcox, 2021, s. 79).

İklim değişikliği, ani doğa olayları ve kademeli gelişen çevresel bozulma nedeniyle yerleşimlerin yaşanılmaz hale gelmesi şeklinde iki farklı görünüme sahiptir. Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) afetler ve iklim değişikliği bağlamında yerinden edilmiş kimseler kullanımını tercih ettiği görülmektedir (UNHCR, t.y.). Uluslararası Göç Zorlananları İzleme Merkezi'nin (IDMC) verilerine göre 2013 yılında 119 ülkeden 22 milyon insan doğal afetler nedeniyle göç etmiştir ve bu rakam aynı yılın çatışma ve şiddet kaynaklı göçleriyle kıyaslandığında üç kat fazladır (McInerney-Lankford, 2017, s. 138). IDMC'nin 2020 yılı verilerine göre ise toplamda 40,3 milyon insan yerinden edilirken bunların 30,7 milyonu doğal afetlerden kaynaklanmaktadır (IDMC, t.y.). Rakamların gösterdiği, iklim değişikliği kaynaklı göçlerin hızla artan bir trende sahip olduğudur ancak burada temel mesele sorunla başa çıkmak için gerekli kaynaklar ile çözüme ihtiyaç duyan kırılgan grupların kesişimsel olmamasıdır. Başka bir ifadeyle, ülkelerin iklim değişikliğine uyum sağlama becerileri kalkınma düzeyleriyle doğru orantılı olmakla birlikte, çevresel dönüşümler toplumsal çatışmayı da beraberinde getirebildiği için, çevresel nedenlerden dolayı göç eden insanları diğer nedenlerle yerinden olanlardan ayırt etmek zorlaşmaktadır. Aynı zamanda, iklim değişikliğine neden olanlarla bundan etkilenenler arasındaki ayrım da sorumluluk alanını muğlaklaştırmakta, iklim mültecileri hakkında kimin sorumluluk alması gerektiğine dair tartışmalı bir alan yaratmaktadır (McAdam, 2011, s. 52). Bu nedenle, takip eden bölümde iklim değişikliği ile göçün ilişkisini kurmada yaşanan zorluklar irdelenecektir.

2. İklim değişikliği ve göç arasındaki ilişkinin kurulması neden zordur?

İklimin değişmesi ve çevresel faktörlerin göç hareketine yol açması yeni bir olgu değildir. İnsanlar tarih boyunca yaşanılabilir doğa koşullarının arayışında bir yer değiştirme hareketinin özneleri olmuşlardır. Tarımın keşfedilmesi ve insanların yerleşik hayata geçmesi, genç buzul çağı olan Pleistosen'in bitmesi ve yaklaşık 12 bin yıl önce buzul durgun bir çağ olan Holosen devrinin başlamasıyla açıklanan bir iklim değişikliğinin sonucudur. Günümüzde yaşanan jeolojik devre ise Sanayi Devrimi ile başlatılmakta, Antroposen olarak tanımlanmakta ve kendinden önce gelen çağların aksine doğal koşulların bir çıktısı değil, insan eylemlerinin çevre üzerinde yarattığı tahribatın sonucu olarak değerlendirilmektedir (Ertek, 2017). 21. yüzyıl insan üretimi nesnelere oranla artışıyla karakterize olmakla birlikte, Antroposen insanın yaşam tarzı ile dünyaya damga vurduğu bir döneme tekabül etmektedir (Elhacham, Ben-Uri, Grozovski, Bar-on ve Milo, 2020). İnsan kaynaklı iklim değişikliğinin yaşandığı Antroposen Çağı dünyanın doğal sınırlarının sonuna geldiği (Bruntland, 1987), yaşam alanlarının giderek tahrip olduğu ve bu nedenle insanların yaşanılabilir bir çevre arayışıyla göç ettikleri bir döneme de işaret etmektedir.

Antroposen öncesi göçlerle çevresel faktörleri ilişkilendirmek zorlayıcı bir kuramsal çabayı gerektirmezken, içinde yaşadığımız dönemde iklim değişikliğiyle göç arasındaki ilişkinin kurulması meşakkatli bir iştir. Neuteleers'e (2011, s. 236) göre çevresel bozulma ile zorunlu göç arasında bir ilişki olduğu aşikardır ancak bu ilişkinin ortaya konulması alarmist yaklaşımı benimsemiş teorisyenlerin öne sürdüğü kadar basit değildir. Bu hususta temel zorluk, önceki bölümde vurgulandığı gibi çevresel nedenlerle göç edenlerin homojen bir kategoriden oluşmaması ve çevresel bozulmadan ötürü göç edenlerle ekonomik göçmenleri birbirinden ayıramamaktan kaynaklanmaktadır. Toplumsal bir olgu olarak göçün ekonomik, sosyal, politik ve çevresel nedenleri arasında açık bir etkileşim bulunmaktadır (McLeman v.d., 2016, s. 9). Hem çevresel bozulmanın yarattığı ekonomik gerilemenin insanları göç kararına itiyor olması hem de çevresel bozulmanın kendisinin kademeli olarak gerçekleşmesinden ötürü bu durumun gelecekteki tabloya göre göç kararlarını etkilemesi buradaki temel dinamiği oluşturmaktadır (Neuteleers, 2011, s. 240). Nitekim, bireyler iklim değişikliğine uyum sağlarken sıklığı ve şiddeti yoğunlaşmış afetlere yanıt olarak göçe yönelebildikleri gibi aynı zamanda göç kararı bireylerin geleceklerini şekillendirmede değişen çevresel ve ekonomik koşulları da göz önünde bulundurmalarıyla verilebilir (Klaiber, 2014, s. 539). Her iki durumda da bireyi göç etmeye yönlendiren dinamiklerin temelinde çevresel koşullar yatmaktadır.

Dolayısıyla, iklim göçü, çevresel nedenlerin yanı sıra, toplumsal, ekonomik ve politik boyutların iç içe geçtiği çok boyutlu bir yapıya sahiptir. İklim değişikliği insan hareketliliğini biçimlendirmede temel aktörlerden biri haline gelse de iklim

değişikliğinin aşırı doğa olaylarında artışa yol açmasının yanı sıra yavaş gelişen çevresel bozulmanın kendisi iklim göçü kapsamında anlamlandırılması gereken nedenler ağını genişletmektedir. Bunun yanı sıra, iklim göçünün zorunlu ve gönüllü, kısa süreli-uzun süreli, geçici-kalıcı, ulusal-bölgesel-uluslararası göçleri içermesi çevresel koşullara bağlı insan hareketliliğinin sınıflandırılmasını zorlaştırmaktadır (Akalin, 2019, s. 109; IOM, 2015). Örneğin, iklim değişikliği nedeniyle peşi sıra takip eden kurak yılların tarımsal verimi düşürmesi, bunun kırdan kente göçü tetikleyerek kentlerde çöküntü bölgeleri oluşturması, tarımsal üretimin azalmasıyla gıda fiyatlarında artış gerçekleşmesi ve toplumsal gerilimin tırmanarak iç çatışmaya sebep olması gibi bir durumun sonucunda (Suriye örneği için bkz. Weinthal, Zawahri ve Sowers, 2015) göç eden birey ekonomik göçmen mi, çatışmadan kaçan bir sığınmacı mı yoksa iklim mülteci olarak mı değerlendirilmelidir? Bu nedenle, iklim değişikliği ve göç arasında nedensellik ilişkisi aramak bir çıkmaz sokağa girmeye benzetilmektedir (Nicholson, 2014).

Özellikle kademeli gerçekleşen iklim süreçleri sonucunda meydana gelen göçlerin diğer göçlerden ayırt edilmesi farklı dinamiklerin iç içe geçmesinden ötürü kolay olmamaktadır. Örneğin, İran'da Urmiye Gölü'nün aşamalı olarak yok oluşunun yarattığı çevresel göçün sosyal etkilerini araştıran bir çalışma çevresel bozulma ile göç arasında pozitif bir korelasyon olduğunu belirtmektedir. Bu çalışma kapsamında üç göçmen grubundan bahsedilmekte olup, ilk göçmen grubu ekonomik göçmenler olarak tanımlanmakta; çevresel değişimin ilk aşamalarında daha iyi bir yaşam arayışında göç edenleri kapsamaktadır. Çevresel bozulma sonrası göçler ikinci grupta değerlendirilirken, son aşamada gerçekleşen hareketlilik zorunlu göç olarak ele alınmakta ve bu grup çevresel mülteciler olarak tanımlanmaktadır (Torabian, 2014). Benzer şekilde, Zambiya'da olumsuz iklim koşulları ile göç akımları ilişkisini inceleyen bir çalışma iklim-göç ilişkisini ekonomik olarak avantajlı kesim için pozitif yönlü bir ilişki olarak değerlendirirken, yoksul kesimin iklime bağlı hareketsizlikle betimlendiğini ifade etmektedir. Buna göre, iklim ve göç ilişkisi farklı nüfuslar ve bölgeler için farklılaşan kırılma noktalarının iç içe geçtiğini göstermektedir (Nawrotzki ve DeWaard, 2018). Meksika'da kır ve kent arasındaki iklime bağlı göçlerin incelendiği çalışmada ise kırsalda yaşayanların tarımsal üretime ekonomik bağımlılıkları yüzünden iklim koşullarına daha duyarlı olduklarını vurgulamakla birlikte, ekonomik ve psikososyal maliyetlerin bireyleri iç göçe yönelttiğini; kuraklık nedeniyle tarımsal verimliliğin düşmesi ve istihdamın daralmasıyla kente doğru bir yer değiştirme hareketinin olduğunu bulgulamaktadır (Nawrotzki, DeWaard, Bakhtsiyarava ve Trang Hai 2017). Weinthal ve arkadaşlarının (2015) çalışmaları da Suriye'de iklim değişikliğine bağlı yaşanan kuraklığın ülkenin temel geçim kaynağı olan tarımı etkilemesi sebebiyle kitlelerin kırdan kente göçüyle sonuçlandığını göstermektedir. Türkiye için de benzer bir sonuçtan söz etmek mümkün olmakla birlikte, iklim değişikliğinin kuraklık, çölleşme ve tarımsal üretimde verim kaybı gibi sonuçları çiftçilerin kente göç kararlarında etkili olmaktadır (Lelandais, 2016, s. 97-99).

İklim değişikliğinin sonuçlarının tarımsal üretime olan etkileri aşıkardır ve bu bağlamda kırdan kente göçü tetikleme beklenen bir sonuç olarak değerlendirilmektedir. Ancak Doğu Afrika'da yapılmış bir çalışma iklim değişkenlerinin yalnızca kırdan kente değil, aynı zamanda kentten kıra göç kararını da etkilediğini ortaya koymaktadır (Mueller, Sheriff, Dou ve Gray, 2020, s. 10). Dolayısıyla, bu göç hareketi belirli bir hareket yörüngesine sahip değildir ve yer değiştirmeler kadar toplumsal kırılma noktalarının belirlediği hareketsizlikle de bir arada anılmaktadır. Bu nedenle, iklim ve göç ilişkisini çözümlenmek için iklim değişikliğinin göçü tetikleyebilecek yerel aktiviteleri nasıl etkilediğini anlamaktan geçmektedir (Mueller v.d., 2020, s. 3). Bu bağlamda, iklim ve göç ilişkisini kurmayı zorlaştıran toplumsal, ekonomik, politik ve kültürel unsurlardan yalıtılmaması hali ahlında tam olarak iklim ve göç düğümünün çözüleceği noktayı oluşturmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, iklim değişikliğini toplumsal ilişki ağları içerisinde okumak bu dönüşümün yaratacağı sonuçlardan biri olan göçün anlamlandırılmasında açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Bu ilişkisellik içerisinde iklim göçlerinde insan hakları temelli bir bakış geliştirebilmek için öncelikle iklim mültecileri olarak adlandırılan grubun uluslararası hukukta mevcut haklarının değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, takip eden bölümde iklim mültecilerinin hukuki çerçevedeki konumu açıklanacaktır.

3. İklim Mültecilerini Tanıyan Bir Yasa Var Mıdır?

Mülteciliğin kapsamının belirlendiği uluslararası bir sözleşme olan 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ne göre iklim mültecileri "mülteci" olarak kabul edilmemektedir. Bu sözleşmeye göre "ırk, din, milliyet, belirli bir sosyal gruba mensubiyet veya siyasi görüşü nedeniyle zulme uğrama korkusu yaşayan ve uluslararası bir sınırı geçen" kişiler mülteci olarak tanımlanmaktadır (BMMYK, 1951). 1969 Afrika Mülteci Sorunları Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi ve 1984 Cartagena Deklarasyonu birtakım bölgesel düzenlemelerde kamu düzenini bozan olaylardan kaçan kişileri bu kapsamda değerlendirilse de uluslararası hukukta çevresel nedenlerden kaynaklı göç, mültecilik statüsünü sağlamamaktadır (Safi, 2020, s. 511-512). Bu nedenle, iklim değişikliği sonucu ve doğal felaketler sebebiyle sınırları aşan yerinden edilme durumu uluslararası koruma rejiminde normatif bir boşluk olarak değerlendirilmektedir (McAdam, 2011).

Cenevre Sözleşmesi'nin iklim mülteciliğini dışlayan tutumu kaçınılan zulümün insandan kaynaklı bir durum olması gerekliliğinden ileri gelmektedir. Başka bir ifadeyle, mültecilik statüsü çatışmadan kaçma ve sığınma durumlarında bireylere

sağlanmaktadır. Ancak iklim değişikliği, insanların uğradığı zulüm kavramını çeşitlendiren yeni bir olgu olmakla birlikte insan edimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıksa da insan üstü bir fenomen olarak kabul edilmektedir. Bu durum, çevresel felaketler nedeniyle yerlerinden edilmiş insanların yararlanabilecekleri hakları sınırlandırmakta, bu insanları uluslararası düzlemde kalıcı bir çerçeveden ziyade kısa süreli ve durumu kurtarmaya yönelik uygulamaların nesnelere kılmaktadır (Ziya, 2012, s. 238). Diğer bir deyişle, iklim değişikliği ancak çevresel felaketler söz konusu olduğunda bir mücadele alanına dönüşmekte, bu alan ise hukuki dayanaklardan muaf olduğu için kalıcı koruma yaklaşımından ziyade kısa süreli uluslararası yardım programlarının sahnesi olmaktadır (McAdam, 2011, s. 46). Dolayısıyla, uzun vadede gerçekleşen çevresel bozulmalar sonucu yerinden edilmiş kimseler yardım ve koruma konusunda bireysel kaynaklarıyla harekete geçmekte ve yasal bir dayanak bulamamaktadırlar.

İklim değişikliği ve mültecilik statüsünü bir arada düşünmeyi zorlaştıran durumlardan biri iklim değişikliği ve göç arasındaki ilişkinin kurulmasının önündeki engeller arasında sıralanan göçün genellikle ülke içinde gerçekleşmesi ve sınır aşan hareketlilik görünümünün kısıtlı olmasıdır. Bununla birlikte iklim değişikliğinin mültecilik için gerekli zulüm koşulunu sağlaması için durumun bireyi maruz bıraktığı kısıtlamanın tekrarlanabilirliği, gerçekleşebilirliği ve niteliği bakımından sözleşme mantığına uygun olması gerekmektedir (McAdam, 2011, s. 12). Daha açık bir ifadeyle, mültecilik kapsamında yakın gelecekte değil şimdi, olabilecek olanlara dayanmayan hali hazırda olan ve hasarın ciddiyetinin kanıtlanabilirliğine dayanan bir açıklama çerçevesi izlenmektedir. Cenevre Sözleşmesi ırk, din, milliyet, siyasi görüş veya bir topluluğa aidiyet gibi bireysel özellikler etrafında şekillenen bir zulüm tanımlamasını dikkate alırken, iklim değişikliğinin bireylerin sıralanan özelliklerinden bağımsız bir değişken olması ise iklim mülteciliğinin bu hukuki temelde ele alınmasını zorlaştırmaktadır (McAdam, 2011, s. 13).

Her ne kadar Cenevre Sözleşmesi iklim mülteciliği için yasal bir dayanak olarak kullanılamasa da Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin sağladığı "insanların kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma hakkı" bu sözleşmeye istinaden 2013 yılında insanların başvurabilecekleri bir denetim mekanizması kurulması iklim mülteciliğinin hukuki dayanağını oluşturmaktadır. Bununla birlikte Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi kapsamında yaşam hakkının ihlal edildiği iddiasıyla mahkemeye başvuran Ioane Teitiota'nın emsal kararı iklim mülteciliğinin hukuki dayanağına insan hakları çerçevesinde örnek teşkil etmektedir. Buna Birleşmiş Milletlerin bireysel başvuruları kabul eden Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi de buna örnek gösterilebilmektedir (Safi, 2020, s. 513).

İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi insan hakları ile iklim değişikliğinin bağına kurarak iklim mültecilerinin korunması bağlamında hukuki zeminin insan haklarına dayandırılabilirliği bir çerçeve önermektedir. Uluslararası ve yerel hukuk tarafından tanınan birçok hakkın çevresel boyutları olduğunu söylemek mümkündür. Sağlık hakkı, yaşam hakkı, yeterli yaşam standardı hakkı ve yeterli barınma hakkı gibi hakların tümü potansiyel olarak kötü çevre koşullarından etkilenir ve bu anlamda iyi bir çevre, insan haklarından tam olarak yararlanmanın bir ön koşulu olarak değerlendirilebilir (Knox, 2018, s. 2'den akt. Lewis, 2018, s. 2). Örneğin, aşırı hava olayları yaşam hakkını, gıda güvensizliği ve açlığın artışı yeterli gıdaya erişme hakkını, su kaynaklarının azalması güvenli içme suyuna erişme hakkını, çevresel koşulların sağlığı olumsuz etkilemesi sağlık standartlarına erişme hakkını ve deniz seviyesinin yükselmesi düzgün barınma hakkını tehdit etmektedir (McAdam, 2011, s. 16). Ancak insan hakları ile iklim değişikliğinin uygulamada nasıl ilişkilendirileceği açık bir yoruma sahip değildir. Kümülatif edimlerin sonucu olarak meydana gelen iklim değişikliği ve bundan kaynaklanan mağduriyetlerle insan hakları ihlallerinin ilişkisini kurmak uygulamadaki temel zorluğu oluşturmaktadır (Lewis, 2018, s. 3).

Normal şartlar altında insan hakları ihlali durumunda sığınma talep eden kişiyi geri göndermeme yükümlülüğü gereğince başvurusunun kabul edilmesi gerekse de uygulamada başvuru sahibinin iklim değişikliği nedeniyle insan haklarının ihlal edildiğini kanıtlaması mümkün görünmemektedir (McAdam, 2011, s. 17). Buna ek olarak, iklim mülteciliğinde başvurusunun değerlendirilmesinde başvuru sahibinin ülkesinde iklim değişikliğinin olumsuz çıktılarını önlemek için gerekli eylemlerin yapıldığının ispatı iddiayı haksız kılabilmektedir. Aynı zamanda ülkenin iklim değişikliğiyle ilgili politika uygulamalarından istenen sonucu alamaması kaynak yetersizlikleriyle haklı çıkarılmakta ve devletlerin çıkarları da göz önüne alındığında durumun ispatı imkânsız kılınmaktadır. Bu nedenle, bir kimsenin iklim mülteciliği başvurusunda yaşama yönelik tehdit gerçek ve mevcut olmalı, başvuran kişi koşullardan doğrudan etkilenmeli, çevresel bozulma sağlığını uzun vadede değil hali hazırda etkilemiş olmalı ve bu durum kanıtlanabilir olmalıdır. Başka bir ifadeyle, kişi varsayımsal iddialara dayanmamalı ve kamu politikalarının ihlali sorgulanıyorsa tehlikenin gerçekleşiyor olduğu ortaya konulmalıdır (McAdam, 2011, s. 20).

Dolayısıyla, teoride çevresel haklar ve insan haklarının bağı kurulabilse de uygulamada iklim mülteciliği iddiasının insan hakları ihlallerine dayandırılarak kazanılması sayısız engelle donatılmış bir yolun aşılmasına benzemektedir. Son yıllarda çevresel insan hakları iddialarının hukuki çerçevede hak arayışlarına dönüşmesi insan hakları ile iklim değişikliği arasındaki nedensel bağın kurulmasında önemli dönüm noktaları olarak değerlendirilmektedir. Örneğin, 2015 yılında Lahor Yüksek Mahkemesi'nin Pakistan Hükümetini anayasada bulunan "Devletin çerçeveyi uygulamada gecikmesi ve uyuşukluğunun

vatandaşların temel haklarını ihlal ettiğini” tespit ederek Ulusal İklim Değişikliği Politikasını uygulamasını zorunlu kılması ya da 2015 yılında Urgenda ve Hollanda davasında Hollanda hükümetinin vatandaşlarına özen gösterme görevinin insan hakları üzerinden temellendirilmesi ve mahkemenin hükümeti iklim değişikliği konusunda daha güçlü politikalar benimsememle itham etmesi bu bağlamda değerlendirilebilir (Lewis, 2018, s. 6-7). Bu nedenle, iklim mülteciliği hususundaki iddiaların hukuki bir çerçeveye oturtulması ve insan hakları bağlamında ilişkiselliğinin yasal zemine kavuşması hak arayışlarının birikimi sonucunda meydana gelebilir.

Ancak iklim mülteciliğinin kapsayıcı bir çerçeve olarak kullanılmasının önünde birtakım sınırlılıklar bulunmaktadır. Brown’a (2008, s. 14’ten akt. İlk Bilben, 2018, s. 257) göre, mültecilik sınır aşan bir eylem olmasına rağmen iklim göçlerinin çoğunlukla ülke sınırları içerisinde gerçekleşmesi ulusal sınırı aşamayan iklim değişikliği mağdurlarının mağduriyetlerini görünmez kılarak sorunun boyutlarının anlaşılmasına yol açma riskini taşımaktadır. Aynı zamanda mülteciliğin çevresel etkenleri içermesiyle birlikte artacak olan koruma talepleri karşısında devletlerin ve uluslararası mekanizmaların iyi niyetlerinin azalacağı düşünülmektedir. Buna ek olarak, BMMYK’nın siyasi mültecilerin sayısıyla başa çıkmakta zorlanmasından dolayı bu popülasyona iklim mültecilerinin ekleneceği düşüncesi de iklim mülteciliği statüsüne karşı çıkışlara yol açmaktadır.

Marshall’ın (2011, s. 63) belirttiği gibi, eğer mültecilik çevresel koşullardan etkilenen bireylere bir statü olarak tanımlanacaksa temel mesele iklim mültecisi kavramının içinin nasıl doldurulacağı, hangi kıstaslara göre sınıflandırılıp ölçülebilir hale getirileceğinin ve iklim mültecilerine korumanın kimin tarafından sağlanacağına belirlenmesidir. Bununla birlikte, iklim değişikliğinin ve çevresel bozulmanın insan hareketliliğini nasıl etkilediğine dair mevcut kanıtların artmasıyla meselenin iklim mülteciliği statüsünün kazanılması noktasında yoğunlaşması sorunun çözümünde dar bir çerçeve yaratması üzerinden eleştirilmektedir (Ionesco, 2019). İklim değişikliği ve insan hareketliliği çok boyutlu bir ilişkisellik ağına sahiptir. Başka bir ifadeyle, iklim mülteciliği statüsü iklim değişikliğine yol açan eylemlerin izlerini tek hamlede silebilecek bir güce sahip değildir. Bahse konu statünün sağlanması ve dağıtılması bir problem olarak çevresel nedenlerden kaynaklanan insan göçünün çözümünden ziyade sorunun derinleşmesine yol açabilecek mekanizmaların doğuşuna da neden olabilir.

Örneğin, IOM’a göre iklim değişikliğinden kaynaklanan göç hareketlerini iklim mülteciliğine indirgemek hem zulüm ve çatışmadan dolayı mültecilik statüsüne başvuranların siyasi statüsünü zayıflatmak hem de böyle bir siyasi sürece girilmesi konusunda ülkelerin yaklaşımlarını katılaştırmak gibi etkilerde bulunabilir. Bu bağlamda, çevresel göçlerin politika süreçleri ile düzenlenmesi gerektiği belirtilirken 2011 yılında gerçekleşen Uluslararası Göç Diyalogu’nda (International Dialogue on Migration) düzenli ve güvenli göç için yanıtın göç yönetimi ve politikalarından çıkacağı ifade edilmektedir. Benzer şekilde afetler nedeniyle gerçekleşen sınır ötesi göçlerde ne türden koruma boşluklarının bulunduğu araştırılması için başlatılan Nansen Girişimi’nden iklim mülteciliği gibi bir koruma statüsünün geliştirilmesinden ziyade göç politikalarıyla iklim göçlerinin düzenlenmesi gerektiği sonucu çıkmıştır. Bu nedenle, iklim mülteciliği gibi bir statüden ziyade Paris Anlaşması gibi iklim değişikliğinin önüne geçmek için uluslararası faaliyetlerin güçlendirilmesi yoluyla insanların mağduriyetlerinin engellenmesi önerilmektedir (Ionesco, 2019).

Ancak iklim değişikliği ile mücadele eden politikaların çevresel nedenlerden kaynaklanan göçü azaltmak noktasında hemen çözüm yaratmayacağı bir gerçektir (Schade, Faist ve McLeman, 2016, s. 212). Bu süreç içerisinde iklim değişikliğinin yaşam alanlarının yaşanılabilirliğini tehdit eden sonuçları öncelikle ada ülkelerinin sakinleri olmak üzere dünyanın farklı yerlerinde deneyimlenmektedir. Felli’nin de (2013, s. 340) vurguladığı gibi, iklim değişikliği kaynaklı göçlerin varlığı aynı zamanda iklim değişikliği politikalarının ve buna adaptasyonun başarısız olduğunu göstermektedir. İklim değişikliğinin insani yüzü olarak düşünülen iklim mültecileri (Bettini, Nash ve Gioli, 2017, s.352) ve bu kavramın kullanımı sanayileşmiş ülkelerin çevreyi kirletici ve iklim değişikliğine sebebiyet verici eylemlerinin sorumluluğunu vurgulamayı, bu konuda sorumluluk almayı teşvik eden bir yöne sahiptir (Neuteleers, 2011, s. 234; Mayer, 2016, s. 196-197). Bu noktada insan hakları, iklim değişikliğinin etkilerinden insanların korunmasında politika düzenlemelerine temel oluşturma niteliğini bünyesinde barındırmaktadır. Çünkü, çevresel nedenlerle insan hareketliliği söz konusu olduğunda tarihsel sorumluluk ile insani ilkeler bir arada düşünülmeli ve insan haklarının göz ardı edilmemesi gerekmektedir. İnsan hakları söylemine tutunmak bunların evrensel, kapsayıcı ve zorlayıcı olmasının yanı sıra iklim göçleri konusunda yalnızca dış göçlere yönelik hak iddialarının temelini oluşturmasına ilaveten iç göçlerin nedenleri ve sonuçlarına ilişkin öngörülerini de içermesinden kaynaklanmaktadır. Özellikle en kırılgan grupların çevresel felaketler sonrası buldukları yeri terk edemedikleri düşünüldüğünde, insan hakları söylemi çevresel mağdurlar kitlesine kazanım sağlayacaktır (Mayer, 2016, s. 191).

4. İklim ya da Kapitalizm Mültecileri

İklim göçlerini insan hakları temelinde değerlendirirken bugün bu konunun konuşulmasına sebebiyet veren sosyolojik

bağlam olan tarihsel sorumluluk olgusunun da üzerinde durulması elzemdir. Çünkü böyle bir popülasyonu hangi koşulların yarattığı sorusuna cevap vermeden girilecek çözüm arayışları sınırlı kalacaktır. Zira, iklim mültecileri iklimsel değişkenlerin ürünü olmanın ötesinde güç ve refahın yoğunlaşmasının en kırılgan grupların pahasına üretildiği bir sistemin görünümüdür (Miller, 2017, s. 90). Bu bağlamda, iklim değişikliğinin nedenlerinin insan-doğa arasındaki ilişkilerin girift doğasında aranması gerektiğini belirten Piguat (2013, s. 157-158), çevresel bozulmanın güç ilişkileri, toplumsal tabakalaşma örüntüleri, ekonomik eşitsizlikler, sömürgecilik döneminin mirası, siyasi örgütlenme biçimleri ve toplumsal cinsiyet tabakalaşması da dâhil olmak üzere birçok faktörle ilişkisi çerçevesinde bir sosyal süreç olarak düşünülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Göçü tetikleyen bir unsur olarak iklim değişikliği tekil ve dışsal bir bağlam değildir, aksine, toplumsal etkileşim örüntülerinin bir çıktısı olarak anlaşılmalıdır. Başka bir ifadeyle, iklim değişikliği ve iklim mülteciliği, yeni adaletsizlik biçimlerinin mevcut eşitsizlik örüntüleriyle kesişmesi ile ortaya çıkmaktadır (Miller, 2017, s. 90).

Bu noktada kapitalizm ile çevresel bozulmanın doğrusal bir ilişki içinde olduğunu vurgulamak mümkündür ancak çevresel felaketlere yol açmak yalnızca kapitalist toplumlara içkin bir olgu değildir. Örneğin, Antik dönem imparatorluklarında benimsenen tarımsal üretim tarzı niteliği itibarıyla tarım alanlarını kullanılamaz hale getirmiştir. Başka bir örnek olarak, sosyalist toplumlarda diğer toplumlara rekabet halinde olma durumu yoğun kömür kullanımı gibi atmosferin karbon yükünü artıran sonuçlara ve Çernobil gibi çevrenin yaşanamaz hale geldiği felaketlere sebebiyet vermiştir (Fraser, 2022, s. 52-54). Bu örnekleri çoğaltmak mümkün olsa da çalışmada ele alınan toplumların kapitalist toplumsal dinamikleri benimsemesi nedeniyle bu başlık kapsamında kapitalizmin ekolojik krizle ilişkisi üzerinde durulmaktadır.

İklim göçü ve iklim mülteciliği olgularını mevcut ekonomi-politik sistemin tarihsel süreç içerisinde yarattığı dünya düzeni üzerinden anlamak, sürecin nedensellik mekanizmasına dair derinlikli bir anlayış sunmaktadır. Colebrook'a göre (2017) iklim değişikliği ve buna bağlı değerlendirilen göç olgusu yaşam koşullarından meydana gelmektedir. Zira, Antoposen'i mümkün kılan düşünme biçimi, doğanın istikrarlı ve değişmeyen bir varlık olduğu kabulüyle belirli ulusal sınırlar içinde istikrar üreten bir yapının inşa edilmiş olmasıdır. Sömürgecilik tarihiyle bir analogi kurarak daha fazla toprak ve insan gücü elde etmek için yaşam alanlarının işgal edilmesiyle, çevrenin temiz tutulması adına başka ülkelerin topraklarının atık ticareti yoluyla kirletilmesini aynı kefedede değerlendiren yazar, ikisinin de göç ve sığınma talebi yaratan mekanizmalar olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle, doğanın temiz ve istikrarlı olduğu alanlar yaratmak için başka bölgelerin kirletilmesi sömürgecilik uygulamasının 21. yüzyıldaki devamı olarak görülmektedir (Colebrook, 2017, s. 116-118). Buna göre, iklim göçü tarih boyunca devam eden yerinden edilme hareketlerinin yeni görünümü olarak değerlendirilmektedir.

Çevresel kırılganlık, toplumlar arasında ve toplumların içinde eşit bir şekilde dağılmadığı için çevresel felaketlerin sonucunda meydana gelen zararlar da eşit bir şekilde paylaşılmamaktadır. Bu bağlamda olayın kendisi kadar bu olayların toplumsal eşitsizliklerin geçmişi ve geleceği hakkında neler söylediğine de dikkat edilmelidir. İklim değişikliğinin kendisinden ziyade iklim değişikliğine yol açan sosyal, ekonomik ve politik dinamiklerin kendisi iklim değişikliğinin sonucunda ortaya çıkan kırılganlıklara yol açmaktadır (Ackerly, 2016, s. 132). Aynı zamanda, sosyal eşitsizlikler çevresel göçü etkilediği kadar çevresel göçler de sosyal eşitsizlikleri derinleştirmektedir (McLeman v.d., 2016, s. 17). Bu nedenle, çevresel değişimlerin sonuçlarına kimlerin, nerede ve neden maruz kaldıkları, kimlerin göçe zorlanıp kimlerin kalmak zorunda oldukları ve göçün sosyo-ekolojik sonuçlarının neler oldukları gibi sorular önem kazanmaktadır (Greiner ve Sakdapolrak, 2016, s. 157).

Çevresel koşulların değişimi aşırı üretim ve tüketim dinamikleri üzerinden okunduğunda, tüm mültecileri kapitalist toplumsal ilişkiler nedeniyle yerinden olmuş iklim mültecileri olarak kavramsallaştıran Colebrook'a (2017, s. 128) benzer şekilde, Saldanha (2017) iklim göçünü ve iklim mülteciliğini "kapitalizmin şiddetli bölgeselleşmesinin kaçınılmaz ürünleri" olarak ele almaktadır. Ona göre, "politik-ekonomik sistem, doğası gereği, iklim değişikliği ve artan ırkçılık nedeniyle zaten kötüleşen bileşik felaketlerden kaçmak için belirli nüfusları sınırların ötesine ittiğinden, mülteci kampını 21. yüzyılın simgesi olarak adlandırmak" mümkündür (Saldanha, 2017, s. 151). Kapitalist küreselleşme üzerinden bir analiz gerçekleştiren yazar, küreselleşmenin geçmişi ve geleceği muğlaklaştıran ve insanlığı güç ilişkilerinden azade homojen bir kitle olarak kuran söyleminin eşitsizliklerin üstünü örten bir mahiyeti olduğunu vurgulamaktadır (Saldanha, 2017, s. 153). Diğer bir deyişle, güç ilişkilerini muğlaklaştıran bir ideoloji farklılıkları gizleyerek dünya sisteminde merkez ve çevre ülkeler arasındaki sömürge ilişkilerini meşrulaştırmaktadır (Saldanha, 2017, s. 154).

Bu bağlamda, iklim mültecilerini üretim tarzının yıkıcı etkilerini değerlendirmek için işlevsel bir araç olarak değerlendiren yazar, mevcut krizin doğal süreçlerle gerekçelendirilmesi ve nedensellik mekanizmasının karmaşıklığına dayandırılarak sorumluluğun üstlenilmemesini ideolojik bir refleks olarak anlamlandırmakta ve iklim mültecilerini kapitalizm mültecileri olarak yeniden düşünmeyi önermektedir (Saldanha, 2017, s. 156). Temsil ve gerçekliği ontolojik olarak birbirinden ayrı düşünülemez iki kavram olarak açıklayan performatif eylem bakış açısından hareketle iklim mülteciliği tartışmalarını değerlendiren Farbotko (2017) ise iklim göçünü kurumsal ve politik bir olgu olarak ele almakta ve bu konuda üretilen söylemin

hem konunun mağduru öznelere hem de politika yapımcıların gerçekliklerinin düzenlenmesine, deneyimlenmesine ve anlaşılmasına yarayan kurumsal koşulların yaratılmasına yardımcı olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda, iklim göçü ile ilgili hem politik düzenlemeler hem de üretilen teorik söylemler neoliberalizm ekseninde iklim göçünün güvenleştirme söylemi ile yeniden inşa edildiğini göstermektedir (Farbotko, 2017, s. 72).

Son olarak, iklim değişikliği ile kapitalist üretim tarzı arasındaki nedenselliğe dayanarak, neoliberalizmin yarattığı öznel anlayışına değinmek gerekmektedir. Kapitalizmin yalnızca üretim biçiminden hasıl bir sistem olmadığı ve günümüzde neoliberalizmle birlikte kurumsal olarak desteklediği düşünüldüğünde, neoliberalizmin resmî kurumlarının inşa ettiği depolitize bir özne imgesi ile karşılaşmaktadır. Özgürlüğün kişisel çıkarlar, değer rekabet çerçevesinde anlamlandırıldığı bir düzlemde kendini kaptırma ve koruma ethosunun yüceltilmesi söz konusu olmaktadır. Eşitsizliğin meşrulaştırılması ve güvencesizliğin evrenselleşmesi doğrultusunda toplumların içe kapanmaya yöneldiği ve toplumlarda kamusal eylem potansiyelinin körelendiği belirtilmektedir; bu bağlam iklim adaletsizliğine karşı duyarsızlaşma ile gezegen çapındaki amaçlar için örgütlenmeyi zorlaştırmaktadır (Brown, 2017, s. 29-30). Neoliberalleşme aynı zamanda bireyin kendi imkanları ile hareket ettiği ve sorumluluğun bireyselleştiği bir düzlemi de işaret etmektedir (Felli, 2013, s. 350). Bu durumda, iklim göçü söylemi, toplumsal ilişkilerden soyutlandığında mülksüzleştirme ve yerinden edilme hususunda sorumluluğun kimde olduğu ve kimin tazmin etmesi gerektiği gibi konular belirsizleşmektedir (Felli, 2013, s. 356-357). Dolayısıyla, iklim değişikliği ve göç arasındaki ilişkiye dair toplumsal, ekonomik ve siyasi mekanizmaların kesişimselliğinin ortaya konulduğu, iklim göçlerinin yalnızca deniz seviyesi yükselmesine bağlı sular altında kalacak ada ülkelerinin sorunu olmadığını vurgulandığı, mevcut üretim ve tüketim yapısının sürdürülebilirliğinin irdelendiği sosyolojik tartışmalara ihtiyaç vardır. Böyle bir açıklama çerçevesinin iklim mülteciliğini sınırlı bağlamından kurtaracağı ve uluslararası sorumluluk dağılımında iklim mültecileri kimin sorunudur sorusuna daha kapsamlı bir cevap getireceği düşünülmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Akademik yazında Brown'ın 1977 tarihli çalışması ve uluslararası düzlemde UNEP, IPCC ve Dünya Gözlem Enstitüsü gibi merkezlerin yayınlarıyla dikkat çekmeye başlayan bir konu olan iklim göçü ve buna bağlı iklim mültecileri olgusu alan yazında sıklıkla tartışılan bir mesele haline gelmiştir. Konunun ilgi çekmesi iklim değişikliğinin yaşam alanlarını ve yaşam kalitesini olumsuz etkileyen sonuçlarının görmezden gelinemeyecek boyutlara ulaşmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu ilişkisellik halihazırda mevcut olsa da literatürde konunun tartışılmasına yönelik farklı eğilimler ve bakış açıları bulunmaktadır.

Konunun uzlaşma içermeyen boyutları göçün aktörlerine yönelik tanımlar, çevresel bozulma ile göç arasındaki ilişkinin çok faktörlü bir yapı olması ve bu bağlamda göç edenlerin haklarının neler olacağı hususlarında yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle, çalışma kapsamında bu tartışmalara ilişkin genel bir çerçeve sunulmaya çalışılmıştır. Mevcut tanımlamalar iklim mültecisi (Marshall, 2011), iklim göçmeni (IOM, 2015), çevresel mülteci (Bates, 2002; Williams, 2008) ve iklim değişikliği bağlamında yerinden edilmiş kimseler (UNHCR, t.y.) şeklindedir. Bu kategorileri oluşturan insanların nitelikleri ve motivasyonları bakımından yekpare bir insan kitlesini işaret etmemesi kavramsal kullanımların farklılaşmasına yol açmaktadır. Zira, iklim değişikliği ile insan hareketliliği arasındaki ilişkinin kurulmasının zorlu olmasında da karşılaşılan bu durum, göçün ekonomik, sosyal, politik ve çevresel nedenleri arasındaki ilişkisellikten ileri gelmektedir. Hem Neuteleers (2011) ve Klaiber'in (2014) vurguladığı ekonomik nedenlerin bireylerin göç kararına olan etkisi hem de uygulamalı araştırmaların (Torabian, 2014; Weinthal v.d., 2015; Lelandais, 2016; Nawrotzki v.d., 2017; Nawrotzki ve DeWaard, 2018) bulguladığı çevresel koşulların yarattığı ekonomik nedenlerin göç için itme-çekme etkisi bu kapsamda değerlendirilmektedir. Ancak Mueller ve arkadaşlarının (2020) araştırmasına bakıldığında göçün güzergahının her toplumsal bağlam için aynı olmadığı ve hareketlilik hususunda her daim yer değiştirme ile sonuçlanmadığı görülmektedir. Bu kapsamda, Mueller ve arkadaşlarının da ifade ettiği gibi, iklim göçünün nedenlerini ve sonuçlarını anlamak için iklim değişikliğinin yerel aktiviteleri nasıl etkilediğini inceleyen daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır.

Ekolojik krizin yarattığı sonuçlar küresel olarak yaygınlık gösterdiği ve insanların uğradığı zulmü çeşitlendirdiği için uluslararası düzlemde bir koruma ihtiyacı doğurmaktadır. Fakat mültecilik hususunda çerçeveyi belirleyen Cenevre Sözleşmesi çevresel nedenleri bu kapsamda değerlendirmemektedir. Dolayısıyla, iklim göçünün aktörlerinin yasal dayanaklarının neler olacağı normatif bir boşluğa işaret etmektedir. McAdam (2011), Mayer (2016) ve Lewis'in (2018) belirttiği gibi çevresel koşullar ile insan haklarından yararlanma yakından ilintilidir. Teorik olarak insan hakları ile iklim göçünün bağlantısı kurulabilse de uygulamada bireylerin bu haklardan yararlanması için iklim değişikliği ve göç ilişkiselliğini savunmak her durumda mümkün olmamaktadır. Bu nedenle, çevresel nedenlerle göç edenlerin uluslararası yasal dayanaklarının ve haklarının neler olacağına netleştirilmesi; bireylerin çevresel felaketler yaşadıkları takdirde uluslararası geçici yardımlara erişmelerinden ziyade insan hakları çerçevesinde bir yaşam ve kurumsal olarak düzenlenmiş bir göç için uygun koşullarının sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda hem uluslararası normatif yapının hem de ulusların göç politikalarının iklim göçü

çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu mekanizmaların gözden geçirilmesi tarihsel ve toplumsal bağlamdan bağımsız gerçekleşemez. Kapitalizm-iklim değişikliği-göç eksenini inceleyen çalışmalar (Ackerly, 2016; Colebrook, 2017; Miller, 2017; Saldanha, 2017; Fraser, 2022) sanayileşmiş ülkelerin tarihsel sorumluluğuna ve Antroposen döneme yol açan bu sürecin toplumsal kırılma noktalarının derinleşmesine olan etkilerine dikkat çekmektedirler. Aynı zamanda mevcut üretim sisteminin yalnızca ekonomik bir yapı üretmediğini; küreselleşme ve neoliberalleşme gibi süreçlerle kurumsallaştığını ve bu çerçevede tarihsel sorumluluğun bireysel sorumluluğa evrildiğini göç bağlamında ele alan çalışmalar da (Felli, 2013; Brown, 2017) bulunmaktadır. Bu çalışmaların ışığında, yapı-fail ikiliğinin iklim göçünü anlamada önemine vurguyla hem bu ilişkiselliğin ortaya çıkarılmasını amaçlayan hem de insan-doğa ilişkisinin sorunsallaştırarak çevresel bozulmanın nedenlerini ve sonuçlarını irdeleyen çalışmaların iklim göçü ve iklim mülteciliği konularında politika yapıcılara bütüncül bir bakış sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ackerly, B. A. (2016). Hidden in plain sight: Social inequalities in the context of environmental change, R. McLeman, J. Schade, T. Faist (Ed.), *Environmental migration and social inequality* (s. 131-150) içinde. Springer.
- Akalın, M. (2019). *İklim mültecileri*. İksad Publishing House.
- Bates, D. (2002). Environmental refugees? Classifying human migrations caused by environmental change, *Population and Environment*, 23, 465-477.
- Bettini, G., Nash, S. L., Gioli, G. (2017). One step forward, two steps back? The fading contours of (in)justice in competing discourses on climate migration, *The Geographical Journal*, 183 (4), 348-358.
- BMMYK. (1951). Mültecilerin hukuki statüsüne ilişkin sözleşme. <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>
- Brown, W. (2017). Climate change, democracy and crises of humanism. A. Baldwin, G. Bettini (Ed.), *Life Adrift: Climate Change, Migration, Critique* (s. 25-40) içinde. Rowman & Littlefield.
- Bruntland, G. H. (1987). *Our common future: The world commission on environment and development*. Oxford University Press.
- Colebrook, C. (2017). Transcendental migration: Taking refuge from climate change. A. Baldwin, G. Bettini (Ed.), *Life Adrift: Climate Change, Migration, Critique* (s. 115-130) içinde. Rowman & Littlefield.
- Demirci, K. (2019). Uluslararası ve ulusal mevzuat hükümleri çerçevesinde iklim mültecisi kavramı ve türkiye özelinde yaratacağı muhtemel sorunlar, *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 2 (2), 93-114.
- Elhacham, E., Ben-Uri, L., Grozovski, J., Bar-On, Y. M., Milo, R. (2020). Global human-made mass exceeds all living biomass, *Nature*, 588, 542-544.
- Ertek, T. A. (2017). Antropojenik jeomorfoloji: Konusu, kökeni ve amacı, *Türk Coğrafya Dergisi*, 69, 69-79.
- Farbotko, C. (2017). Representation and misrepresentation of climate migrants, B. Mayer, F. Crépeau (Ed.), *Research handbook on climate change, migration and law* (s. 67-84) içinde. Edward Elgar Publishing.
- Felli, R. (2013). Managing climate insecurity by ensuring continuous capital accumulation: 'Climate refugees' and 'climate migrants', *New Political Economy*, 18(3), 337-363.
- Fraser, N. (2022). Sermayenin iklimleri, D. Bayındır, M. Yıldırım (Ed.), *Ekoloji: Bir arada yaşamın geleceği* (s. 47-90) içinde. Tellekt.
- Gibb, C., Ford, J. (2012). Should the United Nations Framework Convention on Climate Change recognize climate migrants?, *Environ. Res. Lett.*, 7, 1-9.
- Greiner, C., Sakdapolrak, P. (2016). Migration, environment and inequality: Perspectives of a political ecology of translocal relations, R. McLeman, J. Schade, T. Faist (Ed.), *Environmental Migration and Social Inequality* (s. 151-166) içinde. Springer.
- Helbing, M. (2020). Attitudes towards climate change migrants, *Climatic Change*, 160, 89-102.
- IDMC. (t.y.). <https://www.internal-displacement.org>
- İlik Bilben, M. S. (2018). Antropojenik iklim değişikliği bağlamında göç tartışmaları. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 75, 237-268. <http://dx.doi.org/10.26650/jspc.2018.75.0015>
- İlik Bilben, M. S. (2019). Dünyadan örnekler ışığında iklim değişikliği kaynaklı göçleri anlamak, *Mediterranean Journal of Humanities*, 9 (2), 335-355.
- InforMEA. (t.y.). United Nations Information Portal on Multilateral Environmental Agreements. <https://www.informea.org/en/terms/environmental-migration>
- IOM. (2015). *IOM Perspectives on migration, environment and climate change*. IOM. https://publications.iom.int/system/files/pdf/meccinfosheet_climatechangeactivities.pdf
- Kelman, I. (2019). Imaginary numbers of climate change migrants?, *Social Sciences*, 8 (131), 1-16.
- Klaiber, H. A., (2014). Migration and household adaptation to climate: A review of empirical research, *Energy Economics*, 46,

539–547.

Lelandais, G. E. (2016). Drought, social inequalities, adaptation, and farmers' mobility in the Konya plain of Turkey, R. McLeman, J. Schade, T. Faist (Ed.), *Environmental migration and social inequality* (s. 91- 102) içinde. Springer.

Lewis, B. (2018). *Environmental human rights and climate change: Current status and future prospects*. Springer.

Ionesco, D. (2019, Ocak 16). *Let's talk about climate migrants, not climate refugees*. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2019/06/lets-talk-about-climate-migrants-not-climate-refugees/>

Marshall, L. W. (2011). Toward a new definition of 'refugee': is the 1951 convention out of date?, *Eur J Trauma Emerg Surg*, 37, 61–66.

Mayer, B. (2016). The arbitrary project of protecting environmental migrants, R. McLeman, J. Schade, T. Faist (Ed.), *Environmental migration and social inequality* (s. 189-202) içinde. Springer.

McAdam, J. (2011). *Climate change displacement and international law: Complementary protection standards (legal and protection policy research series)* Geneva: United Nations High Commissioner for refugees, division of international protection. www.unhcr.org/4dff16e99.html

McInerney-Lankford, S. (2017). Climate change, human rights and migration: A legal analysis of challenges and opportunities. B. Mayer, F. Crépeau (Ed.), *Research handbook on climate change, migration and law* (s. 131-168) içinde. Edward Elgar Publishing.

McLeman, R., Faist, T., Schade, J. (2016). Introduction: Environment, migration, and inequality—a complex dynamic, R. McLeman, J. Schade, T. Faist (Ed.), *Environmental Migration and Social Inequality* (s. 3-26) içinde. Springer.

Miller, D. S. (2017). Climate refugees and the human cost of global climate change, *Environmental Justice*, 10 (4), 89-92.

Mueller, V., Sheriff, G., Dou, X., Gray, C. (2020). Temporary migration and climate variation in eastern Africa, *World Development*, 126, 1-16.

Nawrotzki, R. J., DeWaard, J., Bakhtsiyarava, M., Trang Ha, J. (2017). Climate shocks and rural-urban migration in Mexico: Exploring nonlinearities and thresholds, *Climatic Change*, 140, 243-258.

Nawrotzki, R. J., DeWaard, J. (2018). Putting trapped populations into place: Climate change and inter-district migration flows in Zambia, *Reg Environ Change*, 18, 533-546.

Neuteleers, S. (2011). Environmental refugees: A Misleading Notion for a genuine problem, *Ethical Perspectives*, 18 (2), 229-248.

Nicholson, C. M. (2014). Climate change and the politics of causal reasoning: The case of climate change and migration, *The Geographical Journal*, 180(2), 151–160.

Piguet, E. (2013). From “primitive migration” to “climate refugees”: The curious fate of the natural environment in migration studies, *Annals of the Association of American Geographers*, 103(1), 148-162.

Saldanha, A. (2017). Globalization as a crisis of mobility: A critique of spherology, A. Baldwin, G. Bettini (Ed.), *Life Adrift: Climate Change, Migration, Critique* (s. 151-174) içinde. Rowman & Littlefield.

Safi, S. (2020). Ioane Teitiota Kiribati/ Yeni Zelanda Davası ve BM İnsan Hakları Komitesi'nin iklim mültecileri ile ilgili tarihi kararı, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22(2), 509-540.

Scheffran, J., Marmer, E., Sowb, P. (2012). Migration as a contribution to resilience and innovation in climate adaptation: Social networks and co-development in Northwest Africa, *Applied Geography*, 33, 119-127.

Schade, J., Faist, T., McLeman, R. (2016). Conclusion: Inequality and migration as adaptation—Where

Do We Go from Here? R. McLeman, J. Schade, T. Faist (Ed.), *Environmental Migration and Social Inequality* (s. 203-228) içinde. Springer.

Torabian, E. (2014). Exploring social vulnerability and environmental migration in Urmia Lake of Iran: Comparative insights from the Aral Sea. G. Gemenne, P. Brücker, D. Ionesco (Ed.), *The State of Environmental Migration 2014* (s. 65-84) içinde. IOM.

UNHCR. (t.y.). Climate change and disaster displacement. <https://www.unhcr.org/en-us/climate-change-and-disasters.html>

Weinthal, E., Zawahri, N., Sowers, J. (2015). Securitizing water, climate, and migration in Israel, Jordan, and Syria, *Int Environ Agreements*, 15, 293-307.

Wilcox, S. (2021). Does Brock's theory of migration Justice adequately account for climate refugees?, *Ethics & Global Politics*, 14(2), 75-85.

Williams, A. (2008). Turning the tide: Recognizing climate change refugees in international law, *Law&Policy*, 30 (4), 502-529.

WMO. (2020). *Statement On The State of The Global Climate in 2019*. WMO.

Ziya, O. (2012). Mülteci-göçmen belirsizliğinde iklim mültecileri, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 99, 230-240.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır